

25.89x29.74	1/7	1	עמוד	דיוקן -	מקור ראשון	01/2023	84491711-5
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790							

גיליון 1326 | י"ג בטבת תשפ"ג | 06.01.2023

המכתב נכתב על ידי...
No. P23456
No. 123456789
Addressed to: ...

containing the reply to
addressed to: ...

המכתב (המכתב) נכתב על ידי...
המכתב (המכתב) נכתב על ידי...
המכתב (המכתב) נכתב על ידי...

את חירותי

בזמן שהגברים הוגלו למחנות מעצר
באפריקה, לוחמות המחתר נשלחו אל
הכלא בבית לחם. עכשיו סיפורן הנשכח
יוצא לאור – הודיה כריש-חזוני, 30

אומרים שיש עוד תקווה

מכתבים שכתבו אסירות המחתרות
הכלואות בבית לחם חושפים את
תלאות היום יום והמסירות למאבק

← הודיה כריש-חזוני

המכתב נכתב על ידי...
No. 123456789
Addressed to: ...

המכתב (המכתב) נכתב על ידי...

המכתב (המכתב) נכתב על ידי...
המכתב (המכתב) נכתב על ידי...
המכתב (המכתב) נכתב על ידי...

27.32x33.8	2/7	עמוד 30	מקור ראשון - דיוקן	01/2023	84491706-9
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

צילומים: ארכיון מכון ז'בוטינסקי

"שואל אתה על חיינו פה. אין הם דומים לחייכם. אנחנו סגורות כמעט כל היום חוץ משלוש השעות של טיול על הגג. התענוג הכי גדול שלנו פה הוא העישון. חוץ מהתקנות והחוקים החדשים, משתדלים גם בפנים להקשות על כל דבר קטן. (...) חננו פה כמו בכלוב, אבל אין דבר, אינני מתאוונת כלל וכלל. לא ציפיתי לגמרי ליחס אחר, לאחר שמכירים את האנשים האלה".

(פרידה ילידמור, מכתב מכלא בית'לחם, 27 באוגוסט 1942)

כ־140 נשים התקבצו במבנה בית הסוהר לשעבר בבית'לחם המשוחררת, כחודש לאחר מלחמת ששת הימים. הן לבשו חולצות לבנות חגיגיות, וענדו לרש הבגד סרט כחול־לבן שנכתב עליו "כנס אסירות בית'לחם תשכ"ז". היה זה הביקור הראשון שלהן במקום מאז הוחזקו בו בימי טרום־המדינה. משתתפות המפגש, כולן בוגרות המחתרות, "עברו בחדרת קודש בין חדרי הכלא, מתרגשות, מעלות זיכרונות", כך נכתב בעיתון "העולם הזה" ב־26 ביולי 1967. "הן נגעו בחיבה בקירות שפעם סגרו עליהן, מעבירות עיניים על הסורגים שעדיין קבועים בחלונות. (...) כיום כולן מבוגרות, שקטות, עם שערות שיבה פה ושם".

"הייתה בביקור ההוא סגירת מעגל היסטורית עבור מי ששנותיהן היפות ביותר עברו מאחורי הסורגים. הן שבו לגבולן, חופשיות", מתאר ד"ר יצחק (איציק) פס בספרו החדש, "בממלכת הנשים בבית'לחם". בספר הוא מביא את קורותיהן הנשכחים של צעירות שלחמו למען הקמת מדינה יהודית, ונכלאו בבית הסוהר בבית'לחם ובמחנה המעצר הסמוך אליו. חומרי הגלם שמשמשים אותו לשרטוט דמויותיהן של האסירות ומה שעבר עליהן הם המכתבים ששלחו הנשים הללו אל יקיריהן – אלה הממתינים בבית, או אלה הכלואים בעצמם כמתקני מעצר אחרים.

בית הסוהר לנשים שכן במבנה ערבי גדול, מוקף חומת אבן, שבחזיתו שער ירוק וחלוד. גאולה כהן, ככל הנראה אסירת המחתרות הידועה ביותר, דימתה לצעידה בווייהדולרוזה את הכניסה אליו, בספרה האוטוביוגרפי. לפי הנתונים שבידי פס, לפחות מאתיים נשים שהיו שותפות למאבק הלאומי נעצרו או נאסרו שם בידי הבריטים. הראשונות הגיעו כבר ב־1935 – חברות בית'ר שנעצרו במהלך עימותים עם פועלים ערבים, על רקע הדרישה לעבודה עברית. בהמשך נשלחו לבית'לחם פעילות המחתרות שלחמו בבריטים. רובן לא היו אסירות שנשפטו על מעשה מסוים ונידונו לתקופת מאסר, אלא צעירות שנעצרו באופן מנהלי, וחלקן אף לא ידעו לכמה זמן תישלל חירותן.

"אין לי מספרים מדויקים, כי היו שנכלאו לזמן קצר בלבד", מספר פס. "הוותיקות ביותר שהיו שם יותר מחמש שנים. יש במכתבים שלהן נקודות מבט שונות על משמעות החברות בא־גונים כאלה, מה זה אסירה, מה גובר על מה – הרצון לחזור למשפחה או העובדה שאנחנו חברות במחתרת ומחויבות לה. אצל האמהות שבהן זו הייתה שאלה כבדת משקל. הן היו רחוקות מהילדים שלהן, שחלקם גדלו אצל הסבא והסבתא במשך כמה שנים. ניסיתי להבין את המורכבות הזו, ואיך כל רכיב השתלב במארג הכולל של חייהן מאחורי הסורגים.

"בית'לחם היא במובן מסוים 'קרתגו' בגרסה הנשית. את הגברים אומנם הגלו לאפריקה, אבל בית הסוהר הזה היה בלב עיר ערבית, ומרבית השוטרות בו היו ערביות. גם עבור המבקרים, ההגעה לשם הייתה סיפור לא פשוט: הם היו צריכים לנסוע באוטובוס ערבי, ובתקופות של מתיחות בארץ היה פחד. אחרי כ"ט בנובמבר האסירות ביקשו מהמשפחות שלא יבואו לבקר, כדי שלא יסתכנו. זאת אף שהביקורים הקצרים היו להן כאוויר לנשימה. בלעדיהם האסירות היו מנותקות עוד יותר מנטלית וגם פיזית".

26.58x34.03	3/7	עמוד 31	מקור ראשון - דיוקן	01/2023	84491705-8
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

חומות של אכזה

כשמדברים על אסירי המחתרות, מציינים תמיד את כלא עכו ולאחרונה גם את המחנות באפריקה - אבל היה כלא בריטי נוסף, שאיש לא שאל כמעט לשלום אסיריו. ד"ר יצחק פס, היסטוריון שגם מכיר אישית את החיים מאחורי הסורגים, ליקט מכתבים שמספרים על חיי היומיום של הנשים בבית הסוהר בבית לחם, ועל התסכול שלהן מיחסם של החברים לנשק ומנהיגי היישוב. ואגב כך הוא גם פתר תעלומה שקשורה לסדרה "קרתגו", ולתיבת פנדורה שרק מתחילה להיפתח

← הודיה כריש-חזוני

27.42x32.38	4/7	עמוד 32	מקור ראשון - דיוקן	01/2023	84491707-0
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

"הן נגעו בחיבה בקירות שפעם סגרו עליהן, מעבירות עיניים על הסורגים שעדיין קבועים בחלונות". מימין: גאולה כהן, צילה עמידור ואלה אושרוב

צילום: טער יעקב - לע"מ

צילום: יוסי אחימאיר, באדיבות ויקיפדיה

בני עמידור: "כדי לבקר את אמא בכלא היינו נוסעים לירושלים למגרש הרוסים שם היה המרכז של הגולשת הגריסית. לפני כל ביקור היה צריך לגשת לשם לקבל אישור. לבית לחם היינו נוסעים במוניות של ערבים"

אצ"ל. אירועים כאלה גרמו גם למריבות?

"זה בהחלט היבט מעניין: אנשים ממחנות שונות, שלא היו חברים טובים יותר מדי, מצאו את עצמם פתאום כלואים יחד. זה היה כך גם אצל הגברים. אז נכון, היו לא מעט טינות. הן אומנם לא סגרו שם חשבונות, אבל לפעמים היה קשה להבליג. זה בא לידי ביטוי גם ביחס היומיומי. קחי למשל את לוחמת האצ"ל רחל אוהבת-עמי, שקיבלה מאסר עולם ולא עונש מוות רק בגלל גילה הצעיר, 17. היא נחשבה מיתוס בתנועה הלאומית, כל העולם העריץ אותה, אבל הבנות מלח"י כותבות שהיא חושבת רק על עצמה".

לצד אסירות המחנות היו כלואות בבית לחם גם נשים שסבלו ממחלות נפש, וכן אסירות פליליות ערביות ויהודיות. בשנים הראשונות של המאבק בבריטים, האסירות הפליליות היו הרוב בכלא בית לחם. "פרצו שם עימותים לא מעטים", מספר פס. "במטבח הלכו מכות, אחת קיללה

הריפה ושנונה. כך היא מנסה להרגיע את המשפחה שבחוץ, את ההורים, לשרר להם שמה שהיא עובדת לא נורא כל כך. היו אצל הבת מכתבים רבים, ובהם גם 'דואר מחתרת' נדיר, שנותן את המבט הפנימי. בארכיונים מצאתי רק עוד מעט פריטים כאלה. אחרי שסיימתי לקרוא את המכתבים של אושרוב, העברנו את החומר למכון ז'בוטינסקי כדי שישמר. "הדואר המחתרתי" שד"ר פס מדבר עליו כולל את כל המכתבים שעקפו את המערכת הרשמית. היו אלה פתקים זעירים שהוכרחו בשלל דרכים יצירתיות, למשל בתוך סוליות נעליים שנשלחו לתיקון או במכסי קופסאות פה של ביסקוויטים. "הרי כל מכתב שאנשי המחנות שלחו החוצה עבר צנזורה של רשויות הכלא. כשאתה יודע שמצנזרים אותך, אתה מראש לא כותב בדיוק מה שאתה רוצה ומה שאתה חושב. הדואר המחתרתי הזה חושף את התובנות, את הרגשות ואת התודעה הפנימית האמיתית של הכותבים, ולכן הוא חשוב ומעניין". לפני כשנתיים החל פס במלאכה הקשה של פענוח מכתבי האסירות. רוב המכתבים היו פיסות נייר לא גדולות, מכוסות שורות של כתב יד קטן וצפוף, שחלקים ממנו נמחקו עם השנים. היה קשה במיוחד לקרוא ולהבין את מכתבי העולות החדשות, שמילותיהן רצופות שגיאות כתיב. "קראתי כל מה שנפל בידי, וזה לקח חודשים", מספר פס. "אוריה עזרה לי לפענח את הכתוב, וגם הבת שלי הייתה שותפה פעילה בפרויקט הזה".

לצד תיאורים מרתקים, לא כל מה שנכתב היה מעניין כל כך. "בסוף, כשיושבים בכלא, רוב היום הוא 'גארבג' טיים". אתה קם בבוקר, אוכל, ומעבר לזה לא קורה הרבה. האסירות ניסו למלא את הזמן – סרגו, קראו, הלכו בחצר, ארגנו משחקים. רציתי להביא בספר את התובנות הסוציולוגיות, אבל גם לתת לאסירות לדבר. להציג אותן כמו שהן, כמו

שראוי להציג אותן".

המטרה שהנשים פעלו למענה ונכלאו בשמה נוכחת היטב במכתביהן. "בית הסוהר נועד להשפיל אותך, אבל האחוזה, הרעות והשייכות למחתרת הצליחו במובן מסוים לנטרל אצלן את החוויות הקשות", אומר פס. "זה כמובן מתקשר אצלי לחוויות שלי מהכלא. גיליתי המון תובנות דומות על מקורות, אני לא יכול לכתוב ש'גם אצלי זה היה ככה', אבל כן, חוויות הרבה דברים שהן מתארות, ומי שלא היה בכלא יתקשה להבין זאת. למשל, אתה רואה אנשים שיכולים להיות סבים שלך רבים על חצי מלפפון ורבע עגבנייה, בקללות ובצעקות. אדם שחי חיים רגילים בחוץ, קשה לו להבין את עוצמת האנרגיות של ריב בפנים".

אתה מתאר בספר מקרה של עצירה מההנהגה, שמוספרת לפי תומה לעצירות ממחנות אחרות, שהיא עצמה השתתפה בזון, בתפיסה של פעיל

אוצר בקרטון

את הספר הקדיש ד"ר פס לאשתו אוריה, "על שנתיים בודדות בצד השני של הסורגים". "בממלכת הנשים בבית לחם" הוא אומנם טקסט מחקרי שעוסק בכלא שכבר מזמן אינו פעיל, אבל הניסיון האישי של המחבר, מימיו שלו כאסיר, בהחלט מבליח בו מדי פעם.

יצחק פס הוא אביה של התינוקת שלהבת פס, שנרצחה בירי צלף פלסטיני בעת ששכבה בעגלתה בגינת משחקים ביישוב היהודי בחברון. הפיגוע הזה, באביב 2001, הצליח לשבור גם את ליבה של מדינה למודת טרור כישראל. כעבור כשנתיים נעצרו יצחק פס וגיסו כשברשותם לבנות חבלה, והורשעו בהחזקת אמצעי לחימה. בית המשפט המחוזי גזר עליהם 15 חודשי מאסר, אולם שופטת בית המשפט העליון דורית בייניש החמירה את עונשם ושלחה אותם ל-24 חודשים בכלא – תקופה שהם ריצו במלואה, משום שהשב"כ התעקש לא לאשר להם ניכוי שליש.

לאחר השחרור פנה פס לעולם האקדמי. הדוקטורט שלו עסק ביוצאי תנועת לח"י "ובמערכה הכבדה על האידאולוגיה והזהות שלהם. חלקם הלכו לימין, כמו ישראל אלדד וגאולה כהן, ואחרים לשמאל הקיצוני, כמו נתן ילין-מור".

הרעיון לכתיבת הספר הנוכחי החל לנבוט בעקבות עבודתו של פס כרכז האקדמי במרכז לחקר האישה ביהדות על שם פניה גוטספלד-הלר באוניברסיטת בראילן. במסגרת הזו הוא היה שותף לסדרת הרצאות על נשים בעשייה הביטחונית – הרצאות שהתקיימו בזום בתקופת הקורונה, וזכו להיענות מרשימה של כאלף צופים לכל אחת. עניין רב במיוחד התעורר סביב הרצאה שעסקה באסירות המחנות. "כך עלתה המחשבה למצוא מכתבים ולהוציא ספר עליהן, כי הן סבלו לא מעט בכלא, אבל נעלמו מהזיכרון".

מחקרו של פס על האסירות נערך בתמיכת פרופ' מעוז עזריה מאוניברסיטת חיפה, מנהל מוסד הרצל לחקר הציונות, ופרופ' יעל שמש, ראש המרכז לחקר האישה ביהדות באוניברסיטת בראילן. כרי לאסוף את המכתבים פנה פס למקורות משני סוגים. "הסוג הראשון הוא הארכיונים. במוזיאון אסיי המחנות בירושלים, למשל, יש לא מעט מכתבים, בעיקר של חברות אצ"ל". הוצאת החומרים הללו למטרות מחקר הצריכה אישורים ממשרד הביטחון, שהמוזיאון מסונף אליו, והמשמעות הייתה הליכים בירוקרטיים שארכו כמה חודשים. במקביל פנה פס אל בני משפחותיהן של האסירות, "בעיקר דור שני או שלישי ליוצאי לח"י, אנשים שאני מכיר אישית. הם נתנו לי מכתבים שנשמרו אצלם. לאחר אחד המפגשים שיומנו בנושא העשייה הביטחונית של נשים, התקשרה אליי בתה של לאה אושרוב ואמרה שיש לה ארכיון גדול בקרטונים. יום או יומיים אחר כך כבר הייתי אצלה בבית".

אושרוב, חברת לח"י, נעצרה כשהדביקה כרוזים. בהמשך הפכה ללוחמת מן המניין, והייתה מהנשים המעטות שהשתתפו בפעילות מבצעית מטעם המחתרת הזעירה. בארגוני הקרטון שנשמרו בבית בתה, דיצה גורפינקל, גילה פס אוצר בלום של מכתבים שמגוללים בבחירות את חיי היומיום בכלא. בין השאר סיפרה אושרוב על מאמצי האסירות לציין שם את מועדי ישראל, ותיארה איך בליל הסדר הבחורה הכי צעירה שרה "מה נשתנה", ולאפיקומן ביקשו מדינה יהודית.

"במכתבים של לאה אושרוב, הפייטריה של הלח"י, יש סגנון כתיבה מליצי, עם הומור ולשון

'שרמוטה' והערביות קפצו מיד. גם דברים כאלה חוויתי בעצמי. לפני שגייסי ואני נעצרנו, היינו בסך הכול די נורמטיבים בחיינו, ואז אתה מגיע לאוכלוסייה שצריך לדעת איך להתנהג איתה. יש קודים עברייניים שמוכרים למי שבעסק, יש מילים שאסור להגיד, אחרת תחטוף מכות. ידעו שאנחנו קצת חרשים בתחום, אז ויתרו לנו. למשל 'מגיאק'. מבחינתנו זה כמו 'טמבל', אבל בעגה הפלילית פירושו מישוה שמלשין למשטרה, וזה אישום חמור. יש המון דקויות שלא תבין עד שתחוזה אותן בעצמך. גם בבית לחם, אסירות המחנות היו צריכות להתמודד עם האוכלוסייה הקיימת, וזה לא היה פשוט. בימים ההם, במקום לאשפו את חולות הנפש היו שמים אותן בבית הסוהר, והן היו צועקות כל הזמן. זה שיגע את האסירות הלאומיות. זה חלק מהסבל, או ממסירות הנפש".

מרד ל"ג בעומר

"מאוד מאוד שמחתי לקבל את מכתבך, אבל יחד עם זה תקף אותי איזה כאב משונה, נשארה לי איזו ריקנות אחר כך. אינני יודעת למה, אבל המכתב הזה דומה יותר לאיזה קונספט יבש או לאיזה מכתב שכותבים אותו בכדי לצאת ידי חובה. ובאם לפעמים נדמה לי, שאתה עוסק מאוד

84491710-4	01/2023	מקור ראשון - דיוקן	עמוד 33	5/7	27.43x32.24
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונות - 80790					

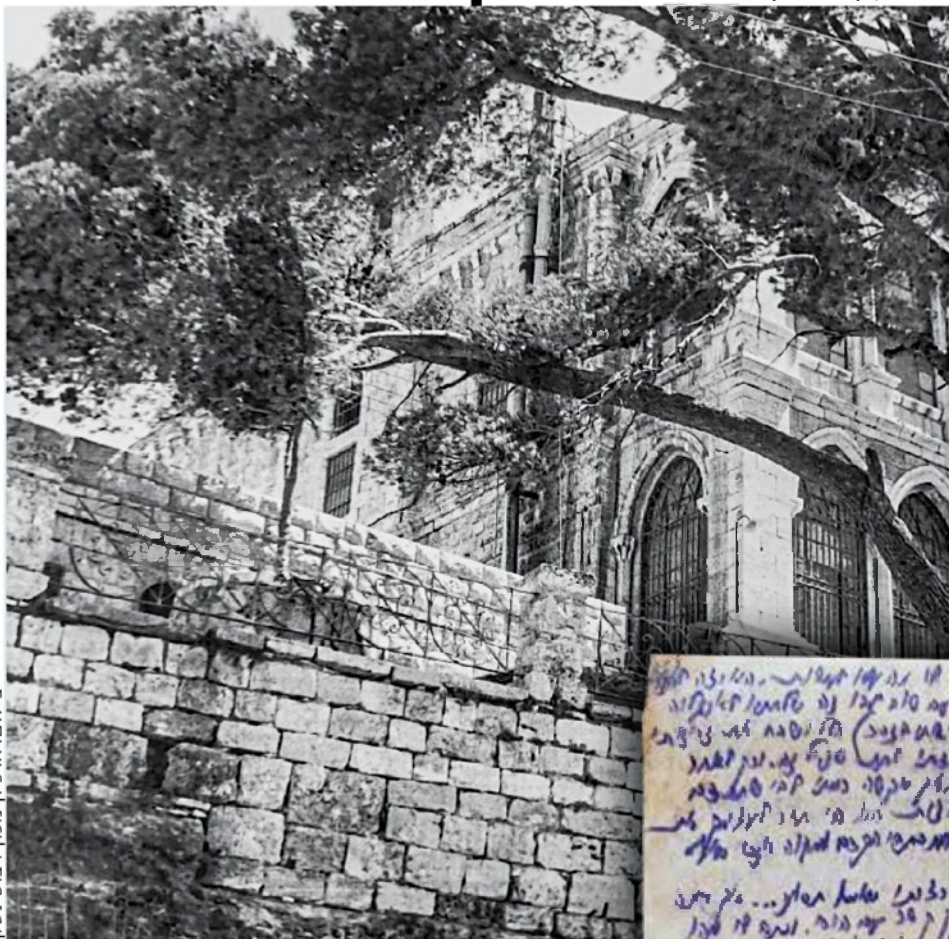
צילום: באדיבות המשפחה

צילום: ארכיון לאה אושרוב, באדיבות ד"ר צהר מורכיק

"בית הסוהר נועד להשפיל, אבל האחוזה, הרעות והשייכות למחתרת הצליחו במובן מסוים לוטרל אצלן את החוויות הקשות. כחוקר אני לא יכול לכתוב ש'גם אצלי זה היה נכה', אבל כן, גיליתי שגם אני חוויתי הרבה דברים שהן מתארות. למשל, אתה רואה אנשים שיכולים להיות סנים שלך רבים על חצי מלפפון בקללות ובצעקות. אדם שחי בחוץ, קשה לו להבין את האנרגיות של ריב בפנים"

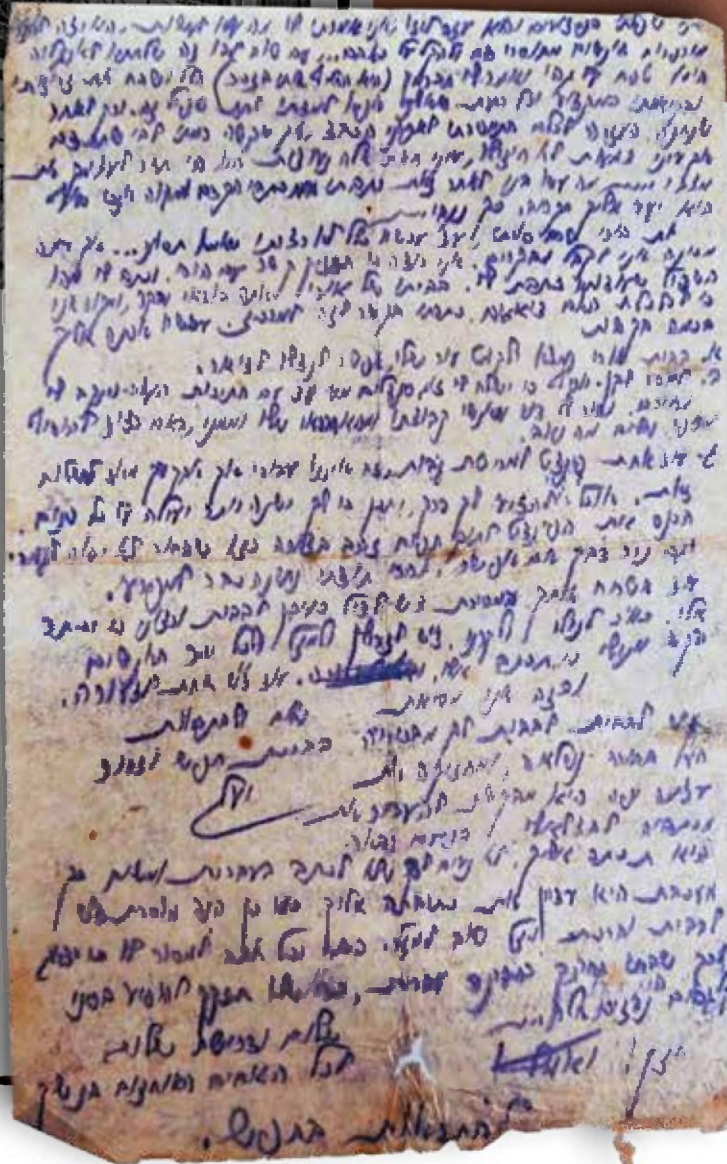
צפיפות, קור וניתוק. בית המעצר בבית לחם

צילום: ארכיון מכון ז'בוטינסקי

בחיים שלך שמה רחוק ממני ואתה בכלל שוכח אותי, אז חמכתב הזה אישר כל זה... (בלה חרמוני, 15 בפברואר 1945)

חלק מהנשים שהוחזקו בכלא בית לחם לא פגשו את בן הזוג במשך שנים רבות. מכתבים כמו זה של בלה חרמוני, אומר פס, מעידים על הניסיון העצוב לשמר זוגיות בשלט רחוק. "הרבה מהכותבות מביעות חשש מניתוק הקשרים", הוא אומר. נוגע ללב במיוחד סיפורה של "שאלה העבריה", אשת הלח"י אלישבע אנדן. היא הייתה כבת שלושים, מבוגרת מהאחרות, וגם הייתה מרוחקת מהן מעט ולא השתתפה בפעילויות שארגנו. רבים ממכתביה עוסקים בכמיהה למשפחה ולילדים. "היא כותבת לחבר שלה שהייתה מוכנה לגדל תינוק אפילו בצינוק", מספר פס. גאולה כהן כתבה בספרה שאלישבע אנדן הייתה "חידה". במכתב כאוב השיבה לה האסירה לשעבר: "אני, בעסק הזה ששמו מדינת ישראל, הפסדתי הרבה יותר מאשר את - את כל חיי, למרות שאני חיה". "היה לה חבר על סף נישואין", אומר פס. "הוא

התודעה הפנימית האמיתית נחשפת בטקסטים שלא עברו בצנזורה. אחד המכתבים המחתרתיים

היה כלוא באפריקה, היא בבית לחם. אבל בסופו של דבר הם לא נישאו, והיא חיה לבד כל חייה. הדבר היחיד שנשאר לה היה שייכותה למחתרת, וולוזל בשייכות הזו פגע בה מאוד. כמעט זלגו לי דמעות כשקראתי את המכתב ששלחה לגאולה כהן. זה באמת עצוב".

מלבד שיגור מכתבים לקרוביהן, האסירות פעלו ככל יכולתן להזכיר את קיומן הכלוא באוניה מי שיכול להוציא אותן לחופשי. "הן נאבקו להשתחרר, שלחו מכתבים לגורמים רשמיים בשלטון הבריטי וביישוב היהודי, ניסו להפעיל לחץ. היו מי שהצליחו לצאת, אבל אחרי פעולות של המחתרות הבריטים עצרו אותן שוב. בעקבות הפיצוץ במלון המלך דוד, למשל, נערכו מעצרים המוניים שכללו את כל מי שאי פעם היה לו קשר למחתרות. כשאסירה עושה כל מאמץ כדי שישחררו אותה, ואז היא רואה מישהי אחרת ששוחררה ובתוך חודש הוחזרה לכלא, זה מדכא אותה. מחלחלת ההבנה שגם אם תצאי, יש סיכוי לא רע שתיעצרי שוב".

המכתבים המובאים בספר מתארים גם מקרים של עימותים מכוונים, לאומיים באופיים, מול שלטונות הכלא. "יש עוד ברצוני לתאר לך איך חגגנו השנה את חג ל"ג בעומר", כתבה דבורה ברוך במאי 1945. "כדי שתכיר בהבדל, אכתוב לך בתחילה איך היינו רגילות לחוג חג זה. היינו מדליקות פחית נפט באמצע הפרוודור ורוקרות ושרות שירי ל"ג בעומר סביב זה עד כי אזל הנפט והאש הייתה נכבית. השנה (...) לא היה מספיק זמן עד סגירת הדלתות. ובכן לאחר שנסגרנו בחדרים עלינו על החלונות והדלקנו עיתונים. זה היה מחזה מרהיב עין. זרקנו את העיתונים המורלקים למטה לקול תרועות וצעקות ושירה אדירה".

"היה לי חשוב להראות שעל אף כל הקשיים, הצפיפות, הקור והניתוק, הן היו חבורה של בנות צעירות ותוססות, שלא ישבו ובכו על מר גורלן", אומר פס. "הייתה שם חיוניות. הן ארגנו משחקי כדורגל ויצאו לחצר ועשו ופעלו ולא חששו להיאבק במקרה הצורך. אחד המכתבים שלא הכנסתי לספר מתאר איך הן היו מפרקות כיסאות ולוקחות מהם את הרגליים כדי להשתמש בהן בעימותים עם השוטרים הבריטים. הן לא ויתרו. היה חשוב להן מאוד לשמור על הכבוד האישי, הכבוד הנשי והכבוד הלאומי. וגם מהבחנה הזו, הן כאבו את היחס כלפיהן: למשל אחרי כ"ט בנובמבר, כל הארץ סערה והן מתו להשתתף במאבק שמתנהל בחוץ, אבל הרגישו שהן תקועות ואפילו נבגדות, כי המחתרות לא באמת התעניינו בהן".

לעומת האסירים-הגברים, שהמחתרות ניסו לשחרר במבצעים נועזים. "כן. אם היו רוצים, אני מניח שאפשר היה לפרוץ לכלא בית לחם די בקלות. זה ודאי היה מקום מוגן פחות מכלא עכו. האסירות הרגישו שהמחתרות

84491708-1	01/2023	מקור ראשון - דיוקן	עמוד 34	6/7	26.85x32.43
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונות - 80790					

המקומיים חששו לצלם. הכלא כיום, קילומטר וחצי משכונת הר חומה

צילום: גרשון ברינבאום ויצחק פס

"הן פירקו כיסאות ולקחו מהם את הרגליים לצורך עימותים עם השוטרים הבריטים. היה חשוב להן לשמור על הכבוד האישי, הכבוד הנושי וגם הכבוד הלאומי. גם מהבחינה הזו נאב להן היחס כלפיהן. אם היו רוצים, אני מניח שהיה אפשר לפרוץ לכלא בית לחם בקלות. הוא ודאי היה מוגן פחות מכלא עכו"

צילום: אריק סולט

שכחו אותן שם, והתחושה הזו ליוותה אותן במשך שנים".

לא רק המחתרות שכחו מקיומן. בנובמבר 1959 נפגשה שרת החוץ דאז גולדה מאיר עם קבוצת נערי גרנ"ע, וסיפרה להם שהיא עצמה לא נעצרה ב"שבת השחורה" כמו שאר מנהיגי היישוב, כי לשלטונות הבריטיים לא היה מחנה מעצר לנשים. הדברים הגיעו אל צ'לה עמידרור, בוגרת אצ"ל, והיא החליטה לכתוב ספר על ימיה בכלא. עוד קודם לכן ארגנה עמידרור מפגשים של יוצאות הכלא, במטרה לספר את סיפורן ולדאוג שלא יודרו מתולדות המאבק על הקמת המדינה.

בנה הבכור של עמידרור, בני, היה מהילדים הספורים שביקרו בכלא. "נולדתי ב-1937, וכשהייתי בן ארבע אבי התגייס לצבא הבריטי, ואמי הייתה בבית ד", הוא מספר. "ההורים היו מחויבים למאבק. היה צריך להילחם, אז עשו מה שצריך". בתחילת 1942 נפל אביו בשבי הגרמני, ובני עמידרור בן החמש הועבר למוסד בבני-ברק שיועד לילדי חיילים. מאוחר יותר נעצרה אמו, שעסקה בתפקידי הדרכה באצ"ל, והוחזקה במעצר מנהלי במשך שנתיים וחצי.

על הביקורים בבית-לחם הוא מספר: "סבתא מלכה הייתה אוספת אותי מהמוסד, לוקחת אותי לתחנת מוניות ליד מגדל השעון ביפו, ומשם היינו נוסעים למגרש הרוסים בירושלים, למרכז של הבולשת הבריטית. לפני כל ביקור היה צריך לגשת לשם לקבל אישור לנסוע לבית-לחם, לכלא שהכינוי שלו היה 'הווילה'. סבתא שלי ניהלה את כל העסק. המוניות שבהן נסענו היו של ערבים. מגיעים לבית-לחם, עולים קצת ברגל ומחכים ליד השער. לפני הביקור או אחריי היינו הולכים לקבר רחל".

לדבריו, אין לו טראומות או זיכרונות רעים מאותה תקופה. "המפקד בכלא היה גוי בשם תומס. בחור נחמד, משופם, עם תלבושת של בריטים ומכנסים קצרים עד הברך".

הרשו לכם להתחבק, או שהביקורים היו מרוחקים?

"ודאי שהתחבקנו, היו ביקורים שמחים. בשלב מסוים אמי חלתה ואושפזה בבית חולים במגרש הרוסים, וגם לשם באתי עם סבתא לבקר. גם כתבתי לאמי מכתבים כל השנים. אחרי שהשתחררה היא נדרשה להתייצב במשטרה פעם בשבוע, ואני הייתי הולך איתה. אני זוכר ביקורי שוטרים בריטים מדי פעם אצלנו בבית, כך היו עושים לפעילי המחתרת. מבחינתי אלו היו החיים. לא הרגשתי משהו גרוע או מפחיד. המשפחה התאחדה אחרי מלחמת העולם, ואז נולדו אחי ואחותי. אני זוכר עד היום את השיבה של אבא הביתה".

בני עמידרור שירת שנים ארוכות כראש ענף תורת לחימה בחטיבת התורה וההדרכה במטכ"ל. הוא מציין כי שניים מבני האסירות מונו לימים לתפקיד ראש המל"ל (מטה לביטחון לאומי): צחי הנגבי, בנה של גאולה כהן, ואחיו של בני, יעקב עמידרור.

אלוף במיל' יעקב עמידרור יודע לספר לנו שאמו אכן סברה שהסיפור שלה ושל חברותיה לא זכה להד ראוי. "היה לה חשוב מאוד שהפרק הזה לא יישכח. לא היו לה מקורות כספיים גדולים, ובכל זאת היא עמלה על הוצאת הספר". עוד מספר עמידרור שהחברות הטובות ביותר של אמו לאורך חייה, היו השותפות שלה לשירות במחתרת ולמאסר בבית-לחם. "אני זוכר במעומעם את המפגשים שלהן. הן היו מגיעות לשמחות משפחתיות, זה היה חלק מהחיים. בחינוך שקיבלנו, מדינת ישראל,

עצמאות ישראל וביטחון ישראל היו ערכי יסוד". גם רמויות רבניות הגיעו לכלא מדי פעם, ופס כותב בספרו כי האסירות ייחסו לכך חשיבות רבה. עידוד מיוחד הן שאבו מביקוריו של הרב אריה לוי. "אמא הייתה נוסעת בכל שנה לפחות פעם אחת לפגוש את הרב אריה לוי, ולפעמים הייתי נוסע איתה", אומר יעקב עמידרור. "היא אהבה אותו מאוד, היה בו משהו חם שמייצר תחושת קרבה מיידית".

פוגרום במחנה המעצר

לאחר החלטת האו"ם בכ"ט בנובמבר פרצו הפגנות סוערות ברחובות בית-לחם. העיר הפכה למסוכנת, והעצירות דרשו מהשלטונות הבריטיים לשחררן מהכלא, או לפחות להעבירן למקום בטוח יותר. באמצע דצמבר הן אף פתחו במרד, נשאר בחצר במשך הלילה וסירבו להיכנס לתאים. לאחר כמה ימים, ובתיווכם של רבנים וארגון "לאסירינו" של היישוב העברי, הושגה הבנה על העברת העצירות. אז פתחו גם האסירות השפוטות במרד. הפעם תגובתם של הבריטים הייתה נוקשה: כוח גדול של שוטרים נשלח לרכז את ההתקוממות, והנשים הוחזרו לתאים באלומות רבה. בסופו של דבר גם המאבק שלהן הוכתר בהצלחה, ולקראת סוף דצמבר הועברו כל הכלואות מבית-לחם לעתלית.

"בעשר וחצי הטעינו אותנו כמו חבילות ממוספרות, כל עשר לתוך רכב משא", כותבת חיה נוסבאום. "התחלנו מיד בפתיחת הברזנטים שסגרו עלינו הרמטית, לאטילאט, עד שעשרה ראשים יכלו להציץ לחופש. כמו אספסוף שהוצא פתאום מהכלוב... הראש באוויר הצח, הרוח נושבת בשערות והמבט מתעכב כל הזמן על הנופים האהובים בערגה... ברחובות הראשיים של ירושלים שרנו 'הבאנו שלום עליכם'... מדי פעם צעקנו מאין אנו באות ואז זקנות וזקנים בכו ברחוב".

בעתלית הן פגשו מעפילים שנכלאו במחנה. גם שם תנאי החיים לא היו קלים, הצריפים היו מלוכלכים והכול היה מלא בוך, אולם בניגוד לצפיפות ששררה בכלא בית-לחם, שטח המחנה היה נרחב. כעבור כחודש פונה מחנה המעפילים, והנשים הועברו אליו ונהנו מתנאי מגורים משופרים. למתחם ששימש אותן עד אז הביאו הבריטים אסירים גברים מלטרון, והן שמחו לקראתם. "התחלנו לשיר בהתלהבות ולצעוק בקולי קולות כמיטב יכולתנו... הבחורים היו כבולים בשרשראות ברזל ומצונפים בתוך המכונית, בקושי יכלו לנפנף ביד... אנו נתלינו על גדרות התיל וצעקנו במלא גרונותינו. ידינו ורגלינו היו פצועות וחכות דם אך מי זה שם לב לזה", כתבה רבורה ברוך לאחיה. בימים ההם שהו במקום כ-400 אסירים ועצירים גברים, ו-35 נשים. בפברואר '48 החלו ניסיונות בריחה. לעיתים הם הצליחו. פס מתאר בספר שהמתח הגובר לקראת סיומו של שלטון המנדט הוליד תקרית חריגה וחמורה: "אסירים אקטיביסטים שכוננו 'צבא הג'ונגל' הכו חייל בריטי שעורר פרובוקציה כלשהי, והתגובה הייתה חסרת פרופורציות. כוחות צבא גדולים פשטו על המחנה וערכו בו פוגרום. חיפושים גופניים משפילים נערכו על כלל העצירים, נשים כגברים, אחדים ספגו מכות רצח, ציוד אישי נהרס וחלקו נגנב, מאות הספרים שהיו בספרייה נקרעו ותשמישי קדושה חוללו. מצרכי מזון הוחרמו וחיפושים קפדניים נערכו בצריפים. עדויות סיפורו על ירי באוויר, על

27.05x31.76	7/7	35	עמוד	דיוקן - מקור ראשון	01/2023	84491709-2
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונות - 80790						

נזכר באף מקום".

ההסבר של פס חוזר אל פעולה של לח"י בתל-אביב, שבה נהרגו בטעות שני קציני משטרה יהודים. בעקבות זאת החל מצוד אחרי חברי המחתרת, שסופו ברצח יאיר שטרן בפברואר 1942. אבל לא רק הבריטים רדפו אותם: גם ההגנה החליטה לחסל את הארגון הסודר. אנשי הש"י, שירות הידיעות של ההגנה, חטפו קבוצת פעילי לח"י ועינו אותם קשות כדי להוציא מהם מידע. "תיקים רבים עדיין חסויים ואני בתהליך לחשוף אותם, ובכל זאת יש בידי כמה חקירות שחשפתי כחלק ממחקר נוסף שאני כותב", תיאר פס ברשת. "שמו של אליהו לוי מופיע בכמה וכמה חקירות. מתברר שגם הוא היה בין החטופים, וסביר להניח שעונה ודיבר. הם נעצרו אחר כך בידי הבריטים, ישבו בלטרון ומשם הוגלו לאפריקה". בתום חקירות ההגנה בפרסי הרצליה ורעננה, מסביר פס, הוסגרו הנחקרים לידי משטרת המנדט, "או שהבריטים הבינו לבד שאם ההגנה חוטפת מישהו, יש לכך סיבה".

הפוסט שלו הגיע גם אל רשף לוי, והשניים שוחחו. "אמרתי לו שפחות התחברתי לסדרה, אבל אני מבין שהוא פגוע מאוד מהביקורת. בסופו של דבר הוא העלה למודעות סוגיה היסטורית חשובה ולא מוכרת".

למיטב ידיעתו של לוי, אביו נעצר רק בידי הבריטים ולא בידי ההגנה, ובחקירתו שמר על שתיקה. לפי הפרוטוקולים שבידי פס, לעומת זאת, כל מי שעונה דיבר, "וזה לא בושה. הם עברו עינויים קשים מאוד. יש תיאור של אליהו גולומב, ראש ההגנה, שמגיע למתקן החקירות של החברה שלו ומודעוץ. אנשים שנחקרו שם סיפרו מה עוללו להם. בחקירות האלה חברי לח"י נשאלו אם יש להם דרך להגיע ליאיר ולהרוג אותו. גם אם זה רק רעיון, זה די בלתי נתפס שמישהו חשב עליו. "לקח לי שנתיים לפתוח את התיק של יאיר בש", שם נמצאות כל החקירות האלו. בכירי הארגון ניהלו את זה אישית. רוב התיקים חסויים עדיין, הגשתי בקשות ואני מחכה. זה היה סיפור קשה. על הסזון כולם יודעים, אבל שם היו עינויים תופת, מלחמת אחים כפשוטו".

אף שהוא מתגורר בקריית-ארבע, שאינה רחוקה גיאוגרפית מבית-לחם, פס לא ביקר עד היום במבנה של כלא הנשים. "הוא נמצא בערך קילומטר וחצי משיפולי שכונת הר חומה. לפני שנתיים-שלוש הייתי מנסה להגיע לשם, אבל היום המצב הביטחוני לא מאפשר. ניסיתי להשיג גישה דרך חברים שיש להם חברים ערבים בבית-לחם. ביקשתי שלפחות יצלמו לי את המבנים, אבל הם חששו שמישהו יחשוב שהם משת"פים של שב"כ. בסוף, גרשון בריכוכבא (היסטוריון צבאי שעד לא מכבר התגורר בחברון - הכ"ח) ואני הרמנו רחפן וצילמנו מלמעלה. המבנים היום נטושים, הן זה ששימש כבית הסוהר והן מחנה המעצר".

לפי התרשמותך מהמכתבים ומהמסמכים השונים, האסירות שהוחזקו שם האמינו שהמדינה היהודית היא עניין קרוב?

"כל מי שנלחם האמין שיש תוחלת. הנשים האלה הקריבו קורבן לא קטן. רבות יצאו משם חולות, הקשרים הווגיים לא שרדו, היו פרדות ארוכות מילדים. לכן היה חשוב לי להעלות על גס את הקורבן שלהן, שלא רבים זוכרים. בכלל, חשוב לזכור מה אנשים הקריבו כדי שנוכל לחיות במדינה עצמאית. לא לשכוח למה אנחנו פה".

לתגובות: dyokan@makorishon.co.il

"נשים ממחותרות שונות מצאו את עצמן כלאות יחד. הן אומנם לא סגרו שם חשבונות, אבל לפעמים היה קשה להבליג. קחי למשל את לוחמת האצ"ל בת ה-17 רחל אוהבת-עמי, שנידונה למאסר עולם. היא נחשבה מיתוס בתנועה הלאומית, כל העולם העריץ אותה, אבל הבנות מלח"י כותבות שהיא חושבת רק על עצמה"

היה ברור שעונשי המאסר עומדים להגיע לסיימם. הגדר בין מחנה הגברים למחנה הנשים בעתלית, לאחר פינוי כלא בית-לחם

צילום: ארכיון מכון ז'בוטינסקי

התבטאויות אנטישמיות וקריאות 'הייל היטלר' שנשמעו במהלך הפוגרום, ועל דגל עם צלב קרס שהונף מעל מועדון הקצינים הבריטים. המוסדות היישוביים והעיתונות כולה עקבו בדאגה ובועזות אחרי האירועים".

למרות המקרה הקשה, היה ברור שעונשי המאסר עומדים להגיע לסיימם. "ככל שחלפו הימים רבו השחרורים, ובחג הפסח נותרו 13 אסירות ועצירות בלבד. ב-5 במאי, ימים ספורים לפני הכרות המדינה, נותרו במחנה רק ארבע אסירות חברות לח"י שנידונו למאסר עולם. הבריטים, שראו שאין טעם בקיום המחנה, העבירו אותן למשטרת פתח-תקווה, וארבע שעות לאחר מכן פרץ כוח גדול של לח"י למקום ושחררו. זה היה אקורד הסיום שחתם את סיפור האסירות והעצירות של המחתרת", מתאר פס.

סזון של עינויים

בימים אלו משודרת בכאן 11 הסדרה "קרתגו", שיצרו האחים ינץ ורשף לוי עם תומר שני. העלילה הבדיונית נכתבה בהשראת סיפורו של איש הלח"י אליהו לוי, אביהם של האחים, שגורש בידי הבריטים למחנה המעצר קרתגו באפריקה. כבר לאחר שידור הפרק הראשון נשמעו תגובות וזעמות מצד בני משפחותיהם של אנשי המחתרת ואחרים, שטענו שהסדרה מגחיכה את דמויותיהם של מאות היהודים שהוגלו מארץ ישראל לאפריקה, ומזלזלת בסבלם ובעוז רוחם.

פס מצטרף במידה מסוימת למאוכזבים. "בהתחלה שמחתי שסוף-סוף מדברים על הנושא. צפיתי בפרק הראשון, אבל לא התחברתי לאופן שבו זה מוצג שם". במקרה שלו, ביקורת הטלוויזיה התגלגלה לכדי מחקר אישי קטן. לאחר שהעיתונאי

צילום: באדיבות ויקיפדיה

אראל סג"ל אמר בערוץ 14 כי אביהם של היוצרים כלל לא היה בלח"י, ורשף לוי הגיב על כך בפוסט כעוס בפייסבוק, החליט פס לברר את העניין בעצמו. "סקרן אותי להבין מי היה אליהו לוי. אני כבר די מכיר את הנפשות הפועלות, אז בדקתי". בספר "לח"י אנשים", המרכז פרטים על כל לוחמי המחתרת, הוא לא מצא אזכור של אליהו לוי, וכך גם בספרים אחרים. מצד שני, שמו הופיע

ברשימת הגולים לאפריקה בגל הראשון של הגירוש, אוקטובר 1944. "לדברי רשף לוי, אביו ישב במעצר יותר משבע שנים, והואשם בהלשנה (על חבריו למחתרת - הכ"ח)", סיפר פס בפוסט שהעלה גם הוא לפייסבוק. "בין החומרים שאספתי במהלך השנים יש עשרות ראיונות מתומללים של חברי לח"י. הרצתי חיפוש על השם, ואז הוא הופיע. אליהו לוי האבד. התברר גם מדוע הוא לא

ביקורת קשה. יוצר "קרתגו", רשף לוי